

II. ПАНИЧ

«Родився я на золотім Поділлі,
Котре не всім однако золоте.
У батька справді хліб бував на кіллі,
Бо був багатий дідич він на те:
Щосвята празник мав, щодня неділю,
Де ореться, що сієсь, як росте,
Хто там товар пасе, хто жне, сапає, косить,
Про все те він не дбав — готового мав досить.

Нічим на світі він не вмів журиться,
То й був округлий, повний, мов гарбуз,
Сли всмак обід і повна є пивниця,
То він живе собі й не дує в вус;
Пройдеться вранці, попівдні проснитися
Так твердо, як дптя, що ще покус
І бур життя не зна; часом у гості їде,
Часом і в нього теж збираються сусіди.

Тоді в дворі бувало шумно й рійно:
Гримлять поперед ганком четверні,
Вітають, обнімаються постійно
Панове, шовком шелестять пані,

А батько пріє, біга неспокійно,
Нюхтить, чи вже дають обід, чи ні?
А в кухні жар і вар, і кухар кухтів штурка,
Щоб, боже борони, не припалилась курка!

Обід такий тривав зо три години,
І йшли розмови всякі за столом:
Пані своїх знайомих тут судили,
Пани хортів і коней... Лиш часом
На політичне поле заходили,
Та й то несміло якомсь. Загалом
За панщини була політика «не в тоні»,
То вже й за Баха теж плелось про пси і коні.

Я панщини не тямлю. Батько мій
Був для підданих, кажуть, не злим паном;
Та все ж любив він панщиняний стрій,
Вважав його природним, непоганим,
Опертим на минувшині святій,
Вважав незгідними з шляхетським станом
Усякі бесіди про волю, і весь вік
Він комуністів кляв за сорок осьмий рік.

Усім хазяйством занималась мати —
Свята людина! Де, з яких скарбон
Вона могла те щире серце взяти,
Оту любов до бідних загалом,
Який дім панський в час той дикий, клятий,
Міг виховать в ній тихість, простий тон,
І працювитість ту, й для праці других шану —
Сьогó не збагну я, то й міркувать не стану.

Та, все занята тьмою справ розличних,
Вона в душі любові скрила скарб.
Дитячий вік мій плив без поетичних
Пригод, та все ж і без понурих фарб.
З дітьми сільськими я в іграх уличних
Не бігав, вчасно я дізнавсь, що карб
На них карбований інакший, ніж на мене,
Що я панич, а то все хлопство несолене.

Зато опікувались мнов дівчата,
Усякі бонни, покоївки, слуги, —
Звичайно одна в одну зухувата,
Безжурна, сита, молода, без туги,
Лиш їй до строїв, танців та до свята;
Робота легка, спеки, ані фуги
Не знали... От вони мене все забавляли,
Чи то мене собі за забавку вживали.

Та мама все ж таки мене любила,
Не потурала моїй пустоті,
Добру, любові і лагідності вчила —
Та не дались мені науки ті!
Бо вчасно вже гаряча кров бурлила
У моїх жилах. Мов рої густі,
Так всякі вигадки по голові снувались,
Все в безвісті кудись прудкі бажання рвались.

Фантазія була мій перший ворог,
Вона мене й до згуби довела.
Все, що здобув я, розбивала в порошок,
За чимсь новим і рвала і тягла,
Від змін до змін потручувала скорих,
Ні в що вглибитись, вжитись не дала,
Мов фата-моргана манила без перерви.
Зглушила совість в мні і притупила нерви.

Я тямлю, дома ще, хлоп'ям малим,
Лежу, було, на софі у кімнаті,
Зажмурю очі: грохит, брязк і дим!..
Фуркочуть з вітром короєви хрещаті,
Панцирні шляхом стугоняють твердим,
Я передом на воронім бахматі —
Штурм, битва, крик і зойк, рев труб
і брязкіт міді...
Гурра! Побіда в нас! — і я герої побіди!

То знов гора висока аж до хмар,
На ній блищить чи замок, чи палата...
Червоний дах ярієсь, мов пожар,
З вікна глядить красавиця заклята,
У брам лежить триглавий смоків цар,
Внизу ватага лицарів завзята...

Я випередив всіх, рубаю смока в штуки,
Царівні подаю освободючі руки.

Смішні ви днесь дитячі сни, мені,
Але тоді я упивався вами!
Зірвусь, бувало, по такому сні,
Немов дурний розмахую руками,
Лечу до стайні... Мрії навісні
Весь світ мені вкривають облаками...
Я скачу на коня, жону й жону без тями,
Почерез поле й ліс, через яри та ями!

Жену для руху, мигкання, розгону,
Для стукоту копит посеред нив,
Для храпання коня й гучного тону,
Для шуму трав, для небезпек ярів,
Щоб дух спирало в груді, в горлі мому;
Я на красу природи не глядів —
Любив я одур лиш, перестрах і тривогу,
Ненавдів спокій і рівню дорогу.

Та ті геройські пориви бурливі
Змінились живо. Скоро я підріс,
У інший бік рвонулись сни чутливі
І інший чар огонь у жили вніс.
Лиш чорні очі, лиця все вродливі
Мені маячилися, і сплети кіс,
І круглі рамена, палкі уста дівочі,
І травила мене жага і дні, і ночі.

Я не зітхав, не плакав, не молився,
О романтичних любоощах не снів,
Не цілував реліквій, не томився,
А пестоші, хоч купленії, пив.
І поки ще з одною я пестився,
Думками вже за другою гонив.
І хоч я кожною переситивсь поволі,
Сама погоня та не збридилась ніколи.

Доспів я швидко у таким огні,
Що клетотів раз в раз у моїй крові,
І стала гнеть ненависна мені
Наука й школа, не було і мови

Про пильність. Вдень я плентавсь, мов у сні,
Мертвіла думка, спутана в окупи,
Багато перейшов я прикрих сцен, оказій,
І проганяли мя, мабуть, із трьох гімназій.

В ту пору мати в гробі вже лежала —
Поквапилась, щоб встиду не дожить!
І поки мною зла судьба метала
З кутка в куток, не даючи скінчити
Гімназії, нова доба настала
В домівці. Батько, наче стовп, сидить,
Не бачить і не зна, що твориться вкруг нього,
Лиш їсть, і плаче, й п'є, й не гляне ні до чого.

Який там лад пішов у господарстві
По смерті мами — я й згадать боюсь!
Злодії там пишались, наче в царстві,
Рабівники, немов на хвилі гусь!
Жид жида перегонював в крутарстві,
І кожний льокай частку рвав якусь.
День в день гармидер, стук, розпушта,
гвалт і сварка,
І батька голодом морила куховарка.

Почув я те, як стій покинув школу —
Та й остогидла ж бо вона мені!
Мов сироту обідрану і голу,
Так рідний дім застав я. На гумні
Розбита скирта, свині в ній посполу
З гусьми й качками рились; в стороні
Гнила попсована машина у баюрі
І свіжі висіли аж три волові шкурі.

Плотів нема, полупані всі брами,
Обломані гілляки з деревин,
П'ять шкап у стайні перед жолобами —
Нужденна решта з батькових стаднин;
В stodолі пусто, серед току ями,
Зачинений, не торохкоче млин...
Хоч як чуже мені було хазяйське діло,
Та серце на той вид у мене заболіло.

Як бомба, впав я поміж ту двірню,
Що, мов татари, рвались на рабунку.
Зібрав сусід і ближчую рідню,
Щоб їх просить поради і рятунку.
Розбуркав батька, кидавсь день по дню
Розсліджувать всі справи, з постерунку
Зазвав жандармів, щоб грозі ще більш додати,
І трое слуг велів в тюрму запакувати.

Ну, словом, розпочав я енергічно,
І бачилось, що зразу й побідив.
Поганих слуг прогнав безвідволічно.
Нових наймив, усюди сам ходив,
У все вглядав, ганявся денно й нічно,
Як знав, так лад і послух заводив —
Аж батько мій радів, сусіди дивувались,
І охали жиди й на мене жалкувались.

Прийшла зима, і я не тямив сам,
Коли пройшла в тім шумі і турботі,
Мов переродивсь я, немов із плям
Очистився, зміцнів я при роботі,
Мов інша кров бурлила в жилах там,
Думки нові взялись в новій істоті:
Утихли пориви фантазії буйної,
Я працю, ціль найшов і жив для цілі тої.

Щасливі дні! Донині ще про вас
Я згадую, немов про той єдиний,
Проведений в хосеннім труді час,
Де не морозить серця жаль, мов іній!
Тоді-то зрозумів я перший раз,
Що не Баярд, борець непоборимий,
Не Дон-Жуан, усіх жіночих серць побідник,
Героєм наших днів, а продуцент, робітник».